בעזהשי"ת ✦ פרשת וישלח ✦ שנת תשפ"ז ✦ גליון נה ✦ שנה ב

דרושים קדמונים

דרוש וחידוד מספרי קדמונים משנות ש'-תקצ"ט

שירת המלאך וזריחת החמה

"וַיֹּאמֶר שַׁלְּחֵנִי כִּי עָלָה הַשָּׁחַר וַיֹּאמֶר לֹא אֲשַׁלֵּחֲךָ כִּי אִם בֵּרַכְתָּנִי" (בראשית לב, כז). ואמרו בגמרא (חולין צא ע"ב): אמר לו יעקב: וכי גנב אתה או קוביוסטוס אתה, שמתיירא אתה מן השחר? אמר לו: מלאך אני, ומיום שנבראתי לא הגיע זמני לומר שירה עד עכשיו. מסייע ליה לרב חננאל, דאמר רב חננאל אמר רב: שלש כתות של מלאכי השרת אומרות שירה בכל יום, אחת אומרת "קדוש", ואחת אומרת "קדוש קדוש", ואחת אומרת "קדוש קדוש קדוש ה' צבאות". ובמדרש: "יקלסו חבריך".

ולהלן כתיב "וַיִּזְרַח לוֹ הַשֶּׁמֶשׁ כַּאֲשֶׁר עָבַר אֶת פְּנוּאֵל" (שם, לב), ופירש רש"י: "לו" - לרפואתו, ואותן שתי שעות ששקעה בשבילו, זרחה בשבילו.

ובדברי הגמרא שאלו הקדמונים: מה זה "מסייע ליה לרב חננאל"? והיאך מוכח מן המלאך ששלש כתות הן? ועל "שתי שעות" שאלו: מנלן, והיאך מתיישב הדבר עם זמן עלות השחר? ודרך כל אחד מהם לפנינו.

השחר שעלה ליעקב זמנו הרגיל היה - ולבן לא הקדימה החמה אלא שתי שעות

ויש לדקדק במה שאמרו במדרש (בראשית רבה פס"ח ס"י) "אותן שתי שעות": מנלן דהוו שתי שעות? בשלמא פחות משתי שעות לא מסתבר, שאם היה כל כך קרוב אל הלילה, לא היה חפץ יעקב ללכת משם בדרך, עד שהוצרך הקב"ה לעכבו על ידי שקיעת החמה. אבל מנלן דלא הוו טפי משתי שעות?

ויש לומר, משום דבעי למימר שהשמש ששקעה בשבילו זרחה בשבילו, ואותה שזרחה על כרחך לא הקדימה שלש שעות קודם זמנה. דהא קודם "ויזרח לו השמש" נאמר "שלחני כי עלה השחר", וזהו ודאי זמן עלות השחר הנוהג בכל יום, כיון דקאמר המלאך "הגיע זמני לומר שירה", כמו שאמרו (חולין צא ע"ב). ואם כן, מה שהקדימה השמש לזרוח אינו אלא אותו הזמן שמעלות השחר עד הנץ החמה.

והנה למה שאמרו (פסחים צג ע"ב) שמהלך אדם בינוני ביום עשר פרסאות, ומעלות השחר עד הנץ החמה חמשה מילין, ליכא אפילו שתי שעות שלימות. ולמה שאמרו (בראשית רבה פ"נ ס"י) שמעלות השחר עד הנץ החמה שמונה מילין, אכתי ליתנהו שלש שעות שלימות. ולהכי קאמר הכא שתי שעות.

יפה תואר - להג"ר שמואל יפה אשכנזי - נדפס ב'וניציאה' שנת שנ"ז

שלש כתות - המתחלפים, מיכאל וגבריאל, ושאינם נשרפים

ומקשים העולם: היאך מוכח מכאן ששלש כתות אומרות שירה?

ונראה לתרץ. דהמדרש (בראשית רבה פע"ח ס"א) מקשה: הלא איתא "חֲדָשִׁים לַבְּקָרִים רַבָּה אֱמוּנָתֶךָ" (איכה ג, כג) - בכל יום מתחדשים מלאכים ואומרים שירה, ואחר כך פושט הקב"ה אצבעו ביניהם ושורפן. ואם כן היאך אמר "שלחני כי עלה השחר"? עיין שם. ומפרש האי במיכאל וגבריאל, דכולם מתחלפין ואינהו לא מתחלפין. ואיתא במהרש"א, שמיכאל וגבריאל אומרים שירה בכל יום.

ולפי זה קשה ממה נפשך: אי הוא מאותן שמתחלפין - קשה קושית המדרש. ואי הוא מכת מיכאל וגבריאל - היאך אמר "מיום שנבראתי לא הגיע זמני לומר שירה", הלא הם אומרים שירה בכל יום?

לכך אמרה הגמרא: מסייע ליה לרב חננאל, דאמר שלש כתות אומרות שירה בכל יום. והם שלש כתות: כת המתחלפין, וכת מיכאל וגבריאל, וכת שאינן נשרפין; והוא היה מן הכת שאינן נשרפין.

בית שמואל - להג"ר שמואל ב"ר ישראל אב"ד קראקויץ - נדפס ב'זאלקוי' שנת תצ"ט

המלאכים המלווים מן הכתות הראשונות - ומלאך זה מן השלישית

אפשר לומר לפי פשוטו, דאיתא בזוהר בפרשה זו (קסו ע"א), שהמלאכים שליוו את יעקב לא היו אצלו באותו זמן, שהלכו לומר שירה. ולפי זה קשה: מה זה שאמר המלאך ליעקב "הגיע זמני לומר שירה"? ולמה לא אמר כן קודם, כשהלכו המלאכים מיעקב, והלא אז היה זמן השירה?

אלא, שלש כתות אומרות שירה. המלאכים שליוו את יעקב היו משתי הכתות הראשונות, ומלאך זה היה מן הכת השלישית. ועל זה אמר "מסייע לרב חננאל". דלדעת המפרשים והמדרש, שמלאכים מתחדשים בכל יום, הם אומרים שירה כל היום. וכן פירש רש"י (שם): שלש כתות חדשות מיום אל יום. אבל לרב חננאל אין כולן

המשך בעמוד ב

טעם הצב"י

עניינים שונים בדיני קריאת התורה והמסתעף

עמוד ד

אוצ"ר דרושים

משושלות ראפשיץ, אוהעל, צאנז, ועוד

עמוד ח

המשך מעמוד א

אומרות שירה כל היום, אלא כת אחר כת.

◆ ◆ ◆

לא נעשה נס בזריחה – החמה הלכה כסדרה, ולכן עלה השחר בזמנו

רש"י פירש על "לו" - לרפואתו, כדכתיב "שֶׁמֶשׁ צְדָקָה וּמַרְפֵּא בִּכְנָפֶיהָ" (מלאכי ג, כ). ועל "וְהוּא צֹלֵעַ עַל יְרֵכוֹ" (בראשית לב, לב) פירש: כשהתחילה החמה לזרוח, היה עדיין צולע על ירכו.

ויש לדקדק: אם זרחה החמה לרפואת יעקב, מסתמא זרחה מיד, ולא המתינה מעלות השחר עד הנץ החמה כדרכה בשאר ימים. ולפי זה קשה: הלא קיימא לן (פסחים צג ע"ב) שמעלות השחר עד הנץ החמה חמשה מילין, והם שעה ומחצה [כשיעור מיל ח"י דקות, כמו שכתב בתרומת הדשן (סימן קכג)], ואם זרחה החמה שתי שעות קודם זמנה, נמצא שהתחילה לזרוח חצי שעה קודם זמן עלות השחר. ואיך אמר המלאך "שַׁלְּחֵנִי כִּי עָלָה הַשָּׁחַר" (שם, כז), והלא לא היה שם עלות השחר כלל?

וצריך לומר, שמה שאמרו שהשמש ששקעה בעבורו זרחה בעבורו, אין פירושו שנעשה לו נס אחר. אלא כך פירושו: מפני שבאותו הזמן שקעה החמה שתי שעות קודם זמנה, לכך זרחה עתה שתי שעות קודם זמנה. ובאמת הלכה החמה כסדרה גם עכשיו, וממילא זרחה שתי שעות קודם; ואילו לא שקעה שתי שעות קודם, לא היתה זורחת עכשיו שתי שעות קודם.

וזהו שפירש רש"י. דעל "ויזרח לו השמש" - לרפואתו, היה קשה: אם זרחה לרפואתו, מסתמא זרחה מיד, ואם כן זרחה קודם זמן עלות השחר, ואיך אמר המלאך "כי עלה השחר"? לכך הוסיף רש"י: "ואותן שתי שעות ששקעה בשבילו" וכו'. כלומר, החמה הלכה באותו היום כסדרה בשאר ימים, ועלה השחר שעה ומחצה קודם הנץ החמה. ו"לו" פירושו בשבילו, שאילו לא שקעה בשבילו, לא היה זמנה לזרוח עכשיו.

אך אפשר לומר, דלמא נעשה נס אחר, ועלה גם השחר קודם זמנו, שגם עלות השחר מרפא, ומעלות השחר ואילך הלכה החמה כסדרה בשאר ימים.

לכך הביא רש"י על "והוא צולע על ירכו": כשהתחילה החמה לזרוח היה עדיין צולע על ירכו. הרי שלא נתרפא יעקב מעלות השחר, אלא מזריחת החמה; ואם כן למה היה צריך נס לעלות השחר קודם זמנו? אלא על כרחך, אותן שתי שעות ששקעה בשבילו זרחה כסדרה, כמו שכתבנו, ולא היה שם נס אחר.

עטרת שלמה - להג"ר לוי ב"ר שלמה - נדפס ב'זאלקווי' שנת תצ"ט

שלש בתות כנגד שלש משמרות – ולכך הגיע זמנו של המלאך דוקא בלילה הזה

במה שאמרו בגמרא (חולין צא ע"ב) "מסייע ליה לרב חננאל", מקשים התוספות: מה זה מסייע ליה?

ונראה לי, דצריך להקדים: הלא איתא במסכת חגיגה (יב ע"ב), שבעה רקיעים הן, והרביעי הוא מעון, שבו כתות של מלאכי השרת שאומרות שירה בלילה וחשות ביום, מפני כבודן של ישראל. ולפי זה קשה: מה זה שאמר המלאך, כשעלה השחר, "הגיע זמני לומר שירה"? הלא יום היה, והם אומרים שירה בלילה!

ונראה, דאיתא בתוספות יום טוב (פסחים פ"ג מ"ב), ששיעור הילוך מיל הוא שני חומשי שעה. נמצא שמעלות השחר עד הנץ החמה, שהוא היום, שתי שעות. ובאותו היום עלה השחר שתי שעות קודם זמנו, שזרחה לו החמה שתי שעות קודם; ואם כן היו אז מעלות השחר עד הנץ החמה ארבע שעות.

והנה למאן דאמר שלש משמרות הוי הלילה, מגיע לכל משמר ארבע שעות, והמלאך היה מן המשמר השלישי. ואיתא בגמרא (ברכות ג ע"א) שסוף משמרה ראשונה ותחלת משמרה שלישית לילה הוא, ומתחלת המשמר השלישי עד הנץ החמה, שהוא היום, ארבע שעות. ובאותה שעה היה עלות השחר ולא הנץ החמה, ואם כן עדיין לילה היה. לפיכך אמר המלאך שפיר: "הגיע זמני לומר שירה".

אבל למאן דאמר ארבע משמרות הוי הלילה, מגיע לכל משמר שלש שעות, ומתחלת המשמר הרביעי עד הנץ החמה שלש שעות. ובאותה פעם היו מעלות השחר עד הנץ החמה ארבע שעות, ועדיין לא הגיע זמנו של המשמר הרביעי; ואם כן מה מיהר המלאך לשירה? לזה אמרה הגמרא: מסייע ליה לרב חננאל, דאמר שלש כתות אומרות שירה, דהיינו שהלילה שלש משמרות, ולכך מיהר המלאך לשירה.

אך לרבן גמליאל, דאמר שזמן קריאת שמע של ערבית עד שיעלה עמוד השחר (ברכות ב ע"א), הרי שמעלות השחר יום הוא, וצריך לתרץ באופן אחר. דהנה איתא בשני לוחות הברית, שארבע כתות מלאכים הן, כנגד כהנים, לוים וישראלים, והכת הרביעית כנגד אומות העולם. ומהנץ החמה עד חצי היום אומרים שירה, בכל שתי שעות כת אחת, ומחצות ואילך שוב אינם אומרים שירה.

ויש לדקדק: מה זה שאמר המלאך, שמעולם לא הגיע זמנו לומר שירה, רק היום - מה נשתנה היום?

אך לפי זה מתורץ שפיר. בכל יום אומרים שירה עד חצי היום, ואין יכולות לאומרה אלא שלש כתות: שכל כת צריכה שתי שעות, נמצא שש שעות לשלש כתות, והכת הרביעית אינה אומרת. אבל גבי יעקב כתיב "וַיִּזְרַח לוֹ הַשֶּׁמֶשׁ" (בראשית לב, לב), ופירש רש"י: אותן שעות ששקעה בעבורו, מיהרה לזרוח בעבורו. נמצא שהיו באותה פעם שמונה שעות עד חצי היום, ויכלה גם הכת הרביעית לומר שירה. ושפיר אמר המלאך: "מיום שנבראתי לא הגיע זמני לומר שירה".

ושפיר מסייע ליה לרב חננאל. דאי לאו הכי, היה קשה: למה לא הגיע זמנו אלא היום? לכן אמרה הגמרא: מסייע ליה לרב חננאל, דאמר שלש כתות - ולא ארבע.

אסיפת יהודא - להג"ר יוסף יהודה ליב בן הג"ר ישראל איסרל - נדפס ב'פרנקפורט-דאודר' שנת תקכ"ג

מחזור הגדודים בשירה – ולכן אמר יעקב "יקלסו חביריך"

במה שאמרו בגמרא (חולין צא ע"ב) "מסייע לרב חננאל", קשה: מאי מסייע ליה? דלמא אינה אומרת שירה אלא כת אחת בכל יום.

ונראה לי, דאיתא במדרש שהשיב לו יעקב: "יקלסו חביריך" וכו'. וכן משמע מן המקרא, שהשיב לו יעקב "לֹא אֲשַׁלֵּחֲךָ כִּי אִם בֵּרַכְתָּנִי" (בראשית לב, כז). ואם כן קשה על יעקב: מה ראה לבטלו ממשמרתו?

אלא משום דאיתא בחגיגה (יג ע"ב): כתוב אחד אומר "אֶלֶף אַלְפִין יְשַׁמְּשׁוּנֵּהּ" (דניאל ז, י), וכתוב אחד אומר "הֲיֵשׁ מִסְפָּר לִגְדוּדָיו" (איוב כה, ג). ורבי אומר: אלף אלפים - מספר גדוד אחד, ולגדודיו אין מספר. ואיכא נמי למימר איפכא: אלף אלפים הם הגדודים, ולמלאכים שבגדוד אין מספר.

ונפקא מינה בתרתי. (א) לפירוש רבי, לגדודים אין מספר, ואין חוזרים חלילה בשירתם כל ימות עולם. אבל אם אלף אלפים הם הגדודים, והם הכתות, ושלש כתות אומרות בכל יום - חוזרים חלילה לכל הפחות בכל אלף שנה. (ב) אם למלאכים שבגדוד אין מספר, מי שעבר זמנו בלא שירה אינו מעכב את כתו; אבל אם יש

המשך בעמוד ג

המשך מעמוד ב

להם מספר, הוא מעכבם כשאינו עמהם.

והנה המלאך אמר "שלחני... מיום שנבראתי לא הגיע זמני" - והיינו כפירוש רבי: לגדודים אין מספר, ולמלאכים שבגדוד יש מספר, ואני מעכבם. ויעקב סבר שהגדודים אלף אלפים, וכבר הגיע זמנך פעמיים לומר שירה, כמו לכל הכתות; ואף על פי שלא תאמר עמהם עכשיו, לא תעכבם, כי למלאכים שבגדוד אין מספר. ושפיר אמר "יקלסו חבירך".

אך אי אמרינן שרק כת אחת אומרת בכל יום, לא היה המלאך נתפס בדבריו, דיכול להיות גם כפירוש יעקב, והא דלא אמר שירה עד עכשיו - משום שעדיין לא הגיע זמנו, שעדיין לא כלו שלשת אלפים שנה מבריאת העולם. אלא ודאי כרב חננאל, ששלש כתות אומרות בכל יום, ואתי שפיר. ולכן מסייע ליה.

ראש יוסף - להג"ר יוסף בן הג"ר ירחמיאל - נדפס ב'פירדא' שנת תקכ"ד

שלש מדרגות של מלאכים - והמדרגה האמצעית שוה לישראל

בגמרא שם (צב ע"א), אחר דברי המלאך, דרשו: "וַיָּשַׂר אֶל מַלְאָךְ וַיֻּכָל" (הושע יב, ה) - איני יודע מי נעשה שר למי; כשהוא אומר "כִּי שָׂרִיתָ עִם אֱלֹקִים" (בראשית לב, כט), הוי אומר יעקב נעשה שר למלאך.

ויש להקשות שתים. (א) הלא אין מלאכי השרת אומרים שירה עד שיאמרו ישראל תחלה למטה; ואם כן מה היה המלאך מתיירא, והלא יעקב עדיין לא אמר שירה? (ב) למה נסמכה לכאן דרשת "מי נעשה שר למי"?

ונקדים מה שכתב השל"ה בסידורו (שער השמים, תפלת שחרית, ברכת יוצר) על פי הזוהר (תרומה קכט ע"א), שבקדושה ישראל משבחים כסדר שבחם של המלאכים העליונים, "ועל דא אנן משתדלין למהוי חברייא עמהון, ויתייקר יקרא דקב"ה עילא ותתא בזמנא חדא". ומדבריו מבואר שיש שלש מדרגות של מלאכים: מדרגה עליונה, שהיא למעלה מישראל; מדרגה שניה, שישראל חברים עמהם ושוים להם; ומדרגה שלישית, שהיא למטה מישראל, ואין לה רשות להזכיר את השם אלא אחר שלש תיבות.

ומעתה יבואר. המלאך הזה היה מן המדרגה השניה, השוה לישראל, ובה לא אמרינן שאין המלאכים אומרים שירה עד שיאמרו ישראל תחלה, כיון שחברים הם זה לזה, ואין לישראל מעלה יתירה עליהם; ולכן היה מתיירא שמא יעבור הזמן. ומה שאמרו שאין מלאכי השרת אומרים שירה עד שיאמרו ישראל - זו המדרגה השלישית, שהיא למטה מישראל.

והשתא שפיר אמרו "מסייע ליה לרב חננאל": כיון שאמר המלאך "הגיע זמני לומר שירה", והוא מן המדרגה השניה, השוה ליעקב, ממילא יש עוד כת אחת למטה ממנו - הרי שלש כתות האומרות שירה בשלש מדרגות.

ושפיר נסמך לזה "וישר אל מלאך". שכיון שיעקב והמלאך במדרגה אחת, יש להסתפק מי נעשה שר למי, הואיל וכי הדדי נינהו. ועל זה אמר: כיון דכתיב "כי שרית עם אלקים", הוי אומר יעקב נעשה שר למלאך.

צמח לאברהם - להג"ר צבי הירש בן הג"ר חיים הלוי, נכד המגן אברהם - נדפס ב'ווארשא' שנת תקנ"ו (בין השאר הסכמות הקדושת לוי ואא"ז הברוך טעם)

שירת ישראל קודמת לשירת המלאכים - ומשום כך מסייע לרב חננאל

במה שאמרו בגמרא (חולין צא ע"ב) "מסייע ליה לרב חננאל", תמוה: מה זה מסייע לרב חננאל?

ונראה לי לעניות דעתי ביישוב קושיא זו. דקאמר הגמרא שם על דברי רב חננאל: מיתיבי, חביבין ישראל לפני הקב"ה יותר ממלאכי השרת וכו'. שישראל מזכירין את השם אחר שתי תיבות, שנאמר "שְׁמַע יִשְׂרָאֵל ה'" (דברים ו, ד), ומלאכי השרת אין מזכירין את השם אלא אחר שלש תיבות, כדכתיב "קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ ה' צְבָאוֹת" (ישעיה ו, ג). ואין מלאכי השרת אומרים שירה למעלה עד שיאמרו ישראל שירה למטה, שנאמר "בָּרָן יַחַד כּוֹכְבֵי בֹקֶר" והדר "וַיָּרִיעוּ כָּל בְּנֵי אֱלֹקִים" (איוב לח, ז). אלא אחת אומרת "קדוש", ואחת אומרת "קדוש קדוש", ואחת אומרת "קדוש קדוש קדוש ה' צבאות".

והנה לכאורה קשה על מה שאמר המלאך "שלחני, כי הגיע זמני לומר שירה": הרי אינו יכול לומר שירה עד שיאמר יעקב תחלה, וכשיאמר יעקב ממילא יניחנו.

אך על כרחך צריך לומר, כיון שעיקר השירה הוא הזכרת השם. ולרב חננאל, דשלש כתות אומרות שירה - אחת אומרת "קדוש", ואחת "קדוש קדוש", ואחת "קדוש קדוש קדוש ה' צבאות" - יכולות שתי הכתות הראשונות להתחיל ולומר שירה קודם שיאמרו ישראל למטה. ורק הכת השלישית צריכה להתחיל בשוה עמהם: כשיתחילו למעלה ולמטה, למטה יאמרו את השם אחר שתי תיבות, ולמעלה אחר שלש תיבות. וממילא תהיה השירה למטה קודם השירה שלמעלה, שעיקרה הוא הזכרת השם. ואם כן, המלאך שביקש מיעקב היה מכת ראשונה או שנייה, שאינה צריכה להמתין, ולכך ביקש "שלחני".

אבל אי נימא דליכא אלא כת אחת, שאומרת "קדוש קדוש קדוש ה' צבאות", אם כן על כרחך צריכים המלאכים להתחיל בשוה עם ישראל למטה, והדרא קושיא לדוכתא: למה לו לבקש שישלחנו? לזה אמר שפיר "מסייע ליה לרב חננאל", כלומר שמוכח מכאן שיש יותר מכת אחת.

יעלת חן - להג"ר ארי' יהודה ליב בן הג"ר יוסף תאומים - נדפס ב'זאלקווא' שנת תקס"ב

"חשות ביום" - רק בשעת תפלת ישראל

המהרש"א בחגיגה (יב ע"ב) מקשה מפרק קמא דעבודה זרה (ג ע"ב), דקאמר שהקב"ה שומע שירת החיות בלילה - משמע שאין המלאכים אומרים שירה ביום; והוא נגד הגמרא דחולין (צא ע"ב), שאמר המלאך "כי עלה השחר, הגיע זמני לומר שירה". ותירץ, שיש לחלק בין המלאכים שנבראים בכל יום, שאין אומרים שירה אלא פעם אחת ביום שנבראו, ובין המלאכים כמו מיכאל וגבריאל, שאומרים שירה תמיד.

ונראה לי דלא קשה מידי. דהנה שם בחגיגה כתב המהרש"א, שעיקר שירת ישראל ביום היא בתפלתם, שחרית ומנחה, שהן חובה, וכדכתיב "יוֹמָם יְצַוֶּה ה' חַסְדּוֹ וּבַלַּיְלָה שִׁירֹה עִמִּי, תְּפִלָּה לְאֵל חַיָּי" (תהלים מב, ט); אבל ערבית רשות. והנה קיימא לן (אורח חיים סימן פט) שזמן תפלת השחר מהנץ החמה, שהוא שעה וחומש אחר עלות השחר. אם כן, מעלות השחר עד הנץ החמה, שעדיין לא הגיע זמן תפלת ישראל, אומרים המלאכים שירה.

ואין להקשות מן הברייתא שם, שאין מלאכי השרת אומרים שירה למעלה עד שיאמרו ישראל למטה - הרי שאומרים שירה גם ביום ממש. דנראה לי, שמה שאמרו "חשות ביום" רצונו לומר רק בזמן תפלת ישראל, מהנץ החמה עד ארבע שעות, ומתשע שעות ומחצה עד הלילה; ובלילה אינן חשות כלל. ומה שאמרו שאין אומרים שירה עד שיאמרו ישראל - היינו שבשעת תפלתם חשות מפני כבודן של ישראל; אבל בין הפרקים, דליכא משום כבוד ישראל, אז משוררים. והכל על נכון.

ספר דרושים ולקחי מוסר - מתלמידו של הגאון רבי מרדכי באנעט זצ"ל אב"ד ניקלשבורג - נדפס מכת"י שנת תשנ"ט, ודף השער חסר ממנו, ולפיכך לא נודע שם המחבר

שיעור בטעמי המקרא – האתנחתא והזקף

פתח דבר

בשבוע זה נקראתי לשמש כממלא מקום בכתה ט'. התלמידים כבר מורגלים בניגון טעמי המקרא ובצורתם, וממילא היו מוכשרים לקבל שיעור של קצת עמקות בענין. אמנם אין זה אלא שיעור ראשון, אך לדעתי כבר בזה לחוד יטעמו מנעימות פיסוק הפסוק לפי דרגות טעמי המקרא. ואמרתי, למה לא נשתף גם את קוראי הגליון בשיעור הזה.

בתחלת השיעור סיפרתי להם, שתמיד אני שומע מן השומעים את קריאת התורה שלי, שמרגישים כאילו אני מלמד אותם פסוקי החומש ופירושם. ובאמת הוא פלא, שהרי אינני מתרגם להם את הפסוקים לאידיש, אלא קורא תיבות התורה עם טעמיהן בלבד.

אך הדבר מובן: כמו בדיבור רגיל, מי שמדבר בנעימה אחת ואינו מפסיק בין ענין לענין, קשה מאד להבין את דבריו. כך הוא בקריאת התורה: כשיודעים את המקומות שצריך להפסיק בהם, אפילו כהרף עין, והיכן ההפסק גדול והיכן קטן, הרי הפסוק מתפרש מאליו.

הקדמה – מספר טוב טעם

בספר טוב טעם (נדפס לראשונה בשנת רצ"ח) להרב אליהו בחור (חי בערך לפני חמש מאות שנים; אא"ז היעב"ץ עשה הגהות על ספריו, והפרי מגדים מנה ספריו המתורגמן והתשבי בין הספרים שראוי לקחתם בילדות, "ללמד לשוננו לשון הקדש על נכון, והם קילורין לעינים" – פרי מגדים, אגרות, אגרת ג). וזה לשונו:

> והנה רבים ישאלו, מה היה צורך לבעלי הטעמים לעשות כל־כך מלכים וכל־כך משרתים שונים אלה מאלה; וכי לא היה מספיק בכל המלות שיש בהן העמדה והפסקת ענין מין אחד של הטעמים המפסיקים, הנקראים מלכים... וכן בטעמים שאינם מפסיקים, הנקראים משרתים... וכי לא היה מספיק לשום אחד מהן בכל מלה שאינה מפסקת.

ויש להשיב, כי **הטעמים לא נעשו להורות על ההפסקה או על המשכת הענין לבד, כמו שחשבו רבים, כי גם להורות על הנגון, על השיר, להנעים את הקריאה**. עכ"ל.

[ועל שאלתם – למה כל כך מלכים שונים – באמת יש לה תירוץ מספיק: שיש כמה דרגות של הפסקות, גדולות וקטנות, וזהו עיקר שיעורנו.]

החידוש שבדבריו: בזמננו צריכים להסביר לאנשים שטעמי המקרא באים לחלק את הפסוקים לפי פירושם. ובתקופתו היה הדבר הפוך – חשבו שהטעמים באים רק לפרש את הפסוקים, והניגון לא מעלה ולא מוריד, והוצרך להשמיע שהם גם לניגון.

משבצת תכלת, בקו שלם – תחום האתנחתא ותחום הסוף־פסוק.
משבצת כתומה, בקו מקוטע – החלוקה שעושה הזקף בתוך התחום.

חלק א – האתנחתא

האתנחתא מחלק את הפסוק לשני תחומים: תחום האתנחתא – מתחילת הפסוק עד האתנחתא, ותחום הסוף־פסוק – מן האתנחתא עד סוף הפסוק.

וַיֹּ֣אמֶר אֵלָ֔יו מַה־שְּׁמֶ֖ךָ וַיֹּ֥אמֶר יַעֲקֹֽב׃ (לב, כח)

ביאור: תחום האתנחתא – שאלת המלאך: "מה שמך". תחום הסוף־פסוק – תשובת יעקב.

וַיַּ֤עַל מֵעָלָיו֙ אֱלֹהִ֔ים בַּמָּקוֹם֙ אֲשֶׁר־דִּבֶּ֥ר אִתּ֖וֹ׃ (לה, יג)

ביאור: תחום האתנחתא – אלקים עלה מעליו. תחום הסוף־פסוק – היכן: "במקום אשר דבר אתו".

המשך בעמוד ה

המשך מעמוד ד

חלק ב – הזקף

הזקף מחלק את התחום שהוא עומד בו לשני חלקים.

וַיִּוָּתֵר יַעֲקֹב לְבַדּוֹ | וַיֵּאָבֵק אִישׁ עִמּוֹ | עַד עֲלוֹת הַשָּׁחַר: (לב, כה)

ביאור: תחום האתנחתא – יעקב נשאר לבדו. תחום הסוף־פסוק – המאבק. הזקף מחלק בין עצם המאבק ("ויאבק איש עמו") לבין משכו ("עד עלות השחר").

בתחום האתנחתא אין זקף. בתחום הסוף־פסוק – הזקף שעל "עמו" מחלק.

וַיָּרֶץ עֵשָׂו לִקְרָאתוֹ וַיְחַבְּקֵהוּ | וַיִּפֹּל עַל־צַוָּארָו וַיִּשָּׁקֵהוּ | וַיִּבְכּוּ: (לג, ד)

ביאור: תחום האתנחתא – מה שעשה עשו. הזקף מחלק בין הריצה והחיבוק, לבין הנפילה על צווארו והנשיקה. תחום הסוף־פסוק – "ויבכו", שניהם יחד.

הזקף שעל "ויחבקהו" מחלק את תחום האתנחתא. בתחום הסוף־פסוק יש רק תיבה אחת.

רש"י (חגיגה ו ע"ב, ד"ה לפסוקי טעמים)

לפסוקי טעמים – בנגינות, אם תאמר שני מינין – צריך אתה לפסוק הטעם של ויעלו עולות באתנחתא, כמו שאנו קורין אותו, או בזקף קטן, טעם שמפסיק הדבור ממה שלאחריו, ואם מין אחד היה – צריך אתה לקרותו באחד משאר טעמים שאין מפסיקין (כמו האתנחתא והזקף), כגון פשטא או רביע.

היוצא מדברי רש"י: גם הזקף כוחו להפסיק תחום לעצמו, כמו האתנחתא, אלא שהוא בדרגא פחותה ממנה.

חלק ג – הזקף הראשון הוא העיקר

כשיש בתחום שני זקפים או יותר – רק הזקף הראשון הוא המפסיק העיקרי של התחום, והזקפים שאחריו אינם מחלקים אותו. וגם הזקף גדול בכלל זה, ואין חילוק בינו ובין הזקף קטן.

וַיְצַו אֹתָם לֵאמֹר | כֹּה תֹאמְרוּן לַאדֹנִי לְעֵשָׂו | כֹּה אָמַר עַבְדְּךָ יַעֲקֹב | עִם־לָבָן גַּרְתִּי וָאֵחֵר עַד־עָתָּה: (לב, ה)

ביאור: תחום האתנחתא – יעקב מצווה את השלוחים ("ויצו אותם לאמר"), ומה יאמרו ולמי ("כה תאמרון לאדני לעשו"). תחום הסוף־פסוק – דברי השליחות עצמם: מי שולח ("כה אמר עבדך יעקב"), ומה הוא אומר ("עם לבן גרתי ואחר עד עתה"). "גרתי" אינו מחלק, כי "עם לבן גרתי ואחר עד עתה" הוא דבר אחד.

בכל תחום שני זקפים. רק הראשון מחלק: "לאמר" בתחום האתנחתא, ו"יעקב" בתחום הסוף־פסוק. הזקפים שעל "תאמרון" ועל "גרתי" אינם מחלקים כאן.

אין לחלק כך ✗

כֹּה אָמַר עַבְדְּךָ יַעֲקֹב עִם־לָבָן גַּרְתִּי | וָאֵחֵר עַד־עָתָּה:

אם היה הזקף שעל "גרתי" מחלק, היה נראה שכל אמירת יעקב היא "עם לבן גרתי" בלבד. ואם כן – מי אמר "ואחר עד עתה"?

וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל־יַעֲקֹב | קוּם עֲלֵה בֵית־אֵל וְשֶׁב־שָׁם | וַעֲשֵׂה־שָׁם מִזְבֵּחַ | לָאֵל הַנִּרְאֶה אֵלֶיךָ בְּבָרְחֲךָ מִפְּנֵי עֵשָׂו אָחִיךָ: (לה, א)

ביאור: תחום האתנחתא – הציווי לעלות. הזקף מחלק בין "ויאמר אלקים אל יעקב" לבין עצם הציווי, "קום עלה בית אל ושב שם". תחום הסוף־פסוק – הציווי לעשות מזבח ("ועשה שם מזבח"), ולמי ("לאל הנראה אליך בברחך מפני עשו אחיך"). כל זה הוא חלק אחד, ולכן הזקפים שעל "אליך" ו"בברחך" אינם מחלקים.

בתחום האתנחתא זקף אחד ("יעקב"). בתחום הסוף־פסוק שלשה זקפים – "מזבח", "אליך", "בברחך" – ורק הראשון מחלק.

אין לחלק כך ✗

וַעֲשֵׂה־שָׁם מִזְבֵּחַ לָאֵל הַנִּרְאֶה אֵלֶיךָ | בְּבָרְחֲךָ מִפְּנֵי עֵשָׂו אָחִיךָ:

אם היה הזקף שעל "אליך" מחלק, היה משמע שיעשה את המזבח בשעה שהוא בורח מפני עשו. אבל באמת "בברחך מפני עשו אחיך" הולך על "הנראה אליך" – שאלקים נראה אליו כשברח.

המשך בעמוד ו

המשך מעמוד ה

וַיִּשְׁאַל יַעֲקֹב וַיֹּאמֶר הַגִּידָה־נָּא שְׁמֶךָ | וַיֹּאמֶר לָמָּה זֶּה תִּשְׁאַל לִשְׁמִי | וַיְבָרֶךְ אֹתוֹ שָׁם׃ (לב, ל)

ביאור: תחום האתנחתא – הזקף קטן שעל "שמך" מחלק בין שאלת יעקב לתשובת המלאך. הזקף גדול שעל "ויאמר" הוא השני בתחום, ואינו מחלק. תחום הסוף־פסוק – "ויברך אתו שם".

אין לחלק כך ✗

וַיִּשְׁאַל יַעֲקֹב וַיֹּאמֶר הַגִּידָה־נָּא שְׁמֶךָ וַיֹּאמֶר | לָמָּה זֶּה תִּשְׁאַל לִשְׁמִי

אם היה הזקף גדול שעל "ויאמר" מחלק, היה נקרא: "וישאל יעקב ויאמר הגידה נא שמך ויאמר" – "למה זה תשאל לשמי", כאילו יעקב שאל ומיד ענה לעצמו.

תלמידים יקרים, אם תתחילו לשים לב לכלל זה, יערב לכם לימוד הפסוקים, העברת הסדרה בטעמיה, והאזנה לקריאת התורה – ובפרט כשבעל הקריאה קורא באופן זה.

פעם היה לי ויכוח עם בעל קריאה ותיק, שאף חיבר ספר על טעמי המקרא. הוא טען שאף שהכלל "הזקף הראשון מפסיק יותר" כלל אמיתי הוא, ורואים אותו בחוש בפסוקים, מכל מקום אין זה מורה שבשעת הקריאה יפסיק הקורא בזקף הראשון יותר מבשאר הזקפים; שהטעמים אינם אלא ניגון, וניגון הוא ניגון, וכל זקף ניגונו שוה.

ועניתי לו, שאף אם נכונים דבריו, מכל מקום כשהקורא מוסיף הפסקות קצרות אלו, הוא מטעים את פסוקי החומש עד שהם כמתפרשים מאליהם. והרי זה כעין מה שבעלי קריאה מוסיפים לפעמים מרגשי לבם בתוך הקריאה, אף שאינו מצד הניגון.

נסו בעצמכם לצייר המשבצות

וְאָמַרְתָּ לְעַבְדְּךָ לְיַעֲקֹב מִנְחָה הִוא שְׁלוּחָה לַאדֹנִי לְעֵשָׂו וְהִנֵּה גַם־הוּא אַחֲרֵינוּ׃ (לב, יט)

כמה זקפים יש בכל תחום? _____ באיזו תיבה נחלק כל תחום? תחום האתנחתא: _____ תחום הסוף־פסוק: _____

וַיֹּאמֶר עֵשָׂו אַצִּיגָה־נָּא עִמְּךָ מִן־הָעָם אֲשֶׁר אִתִּי וַיֹּאמֶר לָמָּה זֶּה אֶמְצָא־חֵן בְּעֵינֵי אֲדֹנִי׃ (לג, טו)

כמה זקפים יש בכל תחום? _____ באיזו תיבה נחלק כל תחום? תחום האתנחתא: _____ תחום הסוף־פסוק: _____

וְנָקוּמָה וְנַעֲלֶה בֵּית־אֵל וְאֶעֱשֶׂה־שָּׁם מִזְבֵּחַ לָאֵל הָעֹנֶה אֹתִי בְּיוֹם צָרָתִי וַיְהִי עִמָּדִי בַּדֶּרֶךְ אֲשֶׁר הָלָכְתִּי׃ (לה, ג)

כמה זקפים יש בכל תחום? _____ באיזו תיבה נחלק כל תחום? תחום האתנחתא: _____ תחום הסוף־פסוק: _____

וְאִתָּנוּ תֵּשְׁבוּ וְהָאָרֶץ תִּהְיֶה לִפְנֵיכֶם שְׁבוּ וּסְחָרוּהָ וְהֵאָחֲזוּ בָּהּ׃ (לד, י)

כמה זקפים יש בכל תחום? _____ באיזו תיבה נחלק כל תחום? תחום האתנחתא: _____ תחום הסוף־פסוק: _____

המשך בעמוד ז

המשך מעמוד ו

חפשו בעצמכם

מצאו בפרשת וישלח פסוק המתאים לכל כלל, כתבו את מקומו, וכתבו את תיבות הפסוק בתוך המשבצות.

א. פסוק עם אתנחתא – בלי זקף

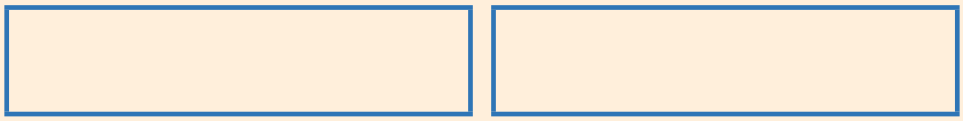

ב. זקף בתחום האתנחתא

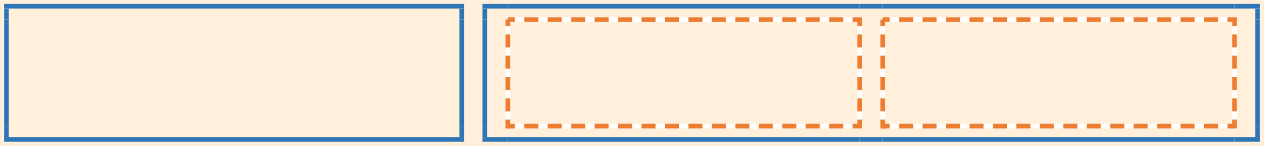

ג. זקף בתחום הסוף־פסוק

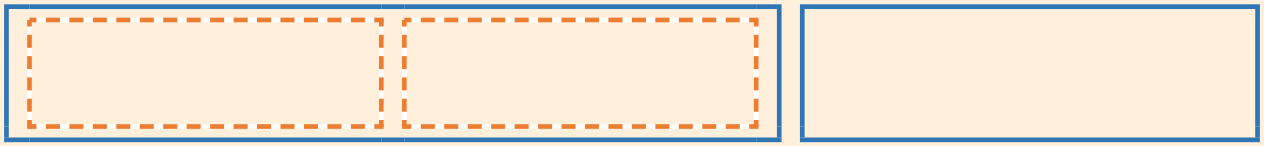

ד. שני זקפים בתחום אחד

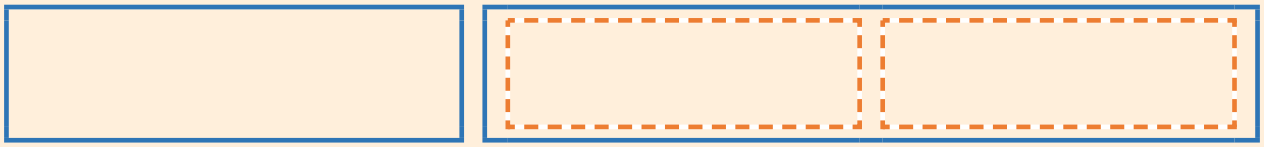

הזקף השני – על איזו תיבה? _____

מעשה בשליח ציבור

בספר שתי ידות להרב מנחם די לונזאנו:

ראיתי שליח ציבור א' אשר מדי אומרו עלינו לשבח היה אומר כי ה' הוא האלהים בשמים ממעל, ומפסיק מעט, ואח"כ אומר ועל הארץ מתחת אין עוד, ולא היה מפסיק בהאלהים ולא במתחת.

אמרתי לו אתה אומר הפך הכוונה, כי אתה אומר ועל הארץ מתחת אין עוד, משמע על הארץ הוא דאין עוד הא בשמים יש עוד. ועוד כשאתה אומר ה' הוא האלהים בשמים ממעל, משמע בשמים הוא אלהים אך לא בארץ. נמצא שאתה אומר שיש בשמים שתי רשויות ועל הארץ אין גם אחד.

מיד הכיר טעותו ואמר לי ואיך אומר. אמרתי לו זה גרם לך אמרך הפסוק בטעמים מחודשים מלבך ולא הכתובים בתורה.

פסוק זה בפרשת ואתחנן הוא, ראוי לך שתעיין שם בטעמים שלו, וכאשר תראה עשה. ותמצא שהפסוק אומר כי ה' הוא האלהים, ומפסיק, ואח"כ מפרש היכן הוא אלהותו, ואומר בכל העולם כולו. וחילק העולם לשני חלקים, ואמר בשמים ממעל, ומפסיק מעט, שהוא החלק העליון שבו כלולים כל העליונים למיניהם. ואח"כ אומר ועל הארץ מתחת, שהוא החלק התחתון וכולל כל מיני התחתונים, ומפסיק במתחת. ואח"כ אומר אין עוד סתם, משמע לא בשמים ולא בארץ.

כִּי ה֣וּא הָאֱלֹהִ֗ים | בַּשָּׁמַ֤יִם מִמַּעַל֙ וְעַל־הָאָ֣רֶץ מִתָּ֔חַת | אֵ֥ין עֽוֹד׃ (דברים ד, לט)

וכל זה אינו מובן אלא לפי הכלל שהזקף הראשון מפסיק: הזקף שעל "האלהים" הוא המחלק, ולא הזקף שעל "ממעל".

והאופן הנכון הוא לומר "בשמים ממעל ועל הארץ מתחת" בנשימה אחת, ואחר כך יאמר "אין עוד" (חסד לאלפים לבעל הפלא יועץ).

המעונינים שנמשיך ללמוד את לשון פיסוק הטעמים – יודיעונו נא, ונמשיך אי"ה בגליונות הבאים.

אוצ"ר דרושים

משושלות ראפשיץ, אוהעל, צאנז, ועוד

פרשת וישלח

מאא"ז הג"ר צבי הירש אשכנזי זצ"ל אב"ד הלברשטאט - זקינו של הדברי חיים

שלש כתות המלאכים ושלש משמורות הלילה - ובעלות השחר עדיין לילה למעלה

"וַיֹּאמֶר שַׁלְּחֵנִי כִּי עָלָה הַשָּׁחַר" (בראשית לב, כז).

איתא בגמרא (חולין צא ע"ב): אמר ליה: גנב אתה? אמר לו: מלאך אני, ומיום שנבראתי לא הגיע זמני לומר שירה עד עכשיו. מסייע ליה לרב חננאל, דאמר: שלש כתות של מלאכי השרת אומרות שירה בכל יום. והדבר צריך ביאור, והתוספות (שם, ד"ה מסייע) דחקו בזה.

ונראה לענין דעתי, דהנה רש"י פירש על הפסוק "וַיְהִי בְּאַשְׁמֹרֶת הַבֹּקֶר" (שמות יד, כד): שלשת חלקי הלילה קרויין אשמורת, ואותה שלפני הבוקר קרויה אשמורת הבוקר; ואומר אני, לפי שהלילה חלוק למשמרות שיר של מלאכי השרת, כת אחר כת, לשלשה חלקים, לכך קורא אשמורת. הרי שאם הלילה שלש משמורות - הן שלש כתות, ואם ארבע משמורות - ארבע כתות.

ואיתא בתוספות יום טוב (פסחים פ"ג מ"ב), שבניסן מהנץ החמה עד שקיעת החמה שתים עשרה שעות, ואם כן גם משקיעת החמה עד הנץ החמה שתים עשרה שעות. ואיתא בזוהר (ויקהל), הביאו המגן אברהם (סימן א סק"ד), שאצל הקדוש ברוך הוא לעולם יום ולילה שתים עשרה שעות, ואם נתוסף הלילה - יממא הוא, וכן להיפך. ואם כן בניסן, אף בשעת עלות השחר עדיין לילה הוא אצל הקדוש ברוך הוא. ובזה מיושבת קושית המהרש"א (חגיגה יב ע"ב), דמשמע שאין מלאכי השרת אומרים שירה ביום, והא כתיב "שַׁלְּחֵנִי כִּי עָלָה הַשָּׁחַר", ועלות השחר יממא הוא. ולפי דברינו לא קשה מידי.

וכתב הר"א ממיץ (יראים סימן קב), הביאו בספר מנחת כהן (מבוא השמש, מאמר א פרק ה), שתחלת הלילה משקיעת החמה, ולמעלה כמו אצלנו, וזמנו נמשך תמיד שתים עשרה שעות. נמצא שבניסן מתחיל הלילה למעלה בשקיעת החמה, ונמשך עד הנץ החמה - שתים עשרה שעות.

ואיתא בגמרא (פסחים צג ע"ב) שמעלות השחר עד הנץ החמה חמשה מילין, והן שתי שעות [לחשבון התוספות יום טוב שם, שכל מיל כ"ד דקות]. ובמדרש (בראשית רבה פס"ח ס"י) איתא, שאותן שתי שעות ששקעה החמה בעבורו, זרחה עתה. נמצא שבשעה שאמר המלאך "שלחני", היה ארבע שעות קודם היום של הקדוש ברוך הוא.

ואתי שפיר. אם נאמר שהלילה שלש משמורות, של ארבע שעות כל אחת, המלאך היה מן הכת השלישית, שזמנה מתחיל ארבע שעות קודם הנץ החמה, ובאותה שעה ממש הגיע זמנו. מה שאין כן אם הלילה ארבע משמורות, של שלש שעות כל אחת, קשה ממה נפשך: אם היה מן הכת השלישית - היאך אמר "לא הגיע זמני עד עכשיו", והלא כבר הגיע זמנו שעה אחת קודם; ואם היה מן הכת הרביעית - עדיין לא הגיע זמנו עד אחר שעה אחת. ואותו הלילה ליל פסח היה, כדאיתא במערבית של פסח, והלילה בניסן שתים עשרה שעות, כמבואר

מאא"ז הישמח משה

הסייעתא לרב חננאל - שאין המלאכים צריכים ליטול רשות לומר שירה

"וַיֹּאמֶר שַׁלְּחֵנִי כִּי עָלָה הַשָּׁחַר" (בראשית לב, כז).

ואמרו בגמרא (חולין צא ע"ב): אמר לו: מלאך אני, ומיום שנבראתי לא הגיע זמני לומר שירה עד עכשיו. מסייע ליה לרב חננאל, דאמר: שלש כתות של מלאכי השרת אומרות שירה בכל יום.

ויש לדקדק: למה האריך המלאך לומר "מיום שנבראתי" וכו'? הוה ליה למימר בקיצור "הגיע זמני לומר שירה".

אך הענין הוא, שהרי מצינו מלאכים שאמרו שירה גם למטה. דאיתא במדרש (בראשית רבה פ"נ ס"ב) שגבריאל ורפאל הם שהלכו לסדום, וכתיב "וּכְמוֹ הַשַּׁחַר עָלָה" (בראשית יט, טו), ועד "הַשֶּׁמֶשׁ יָצָא עַל הָאָרֶץ" (שם, כג) היו למטה. ועל כרחך אמרו שירה למטה, במקומם בעולם הזה. ואם כן קשה: למה לא אמר גם מלאך זה שירה למטה?

וצריך לומר כענין שתירצו (מועד קטן כה ע"א), על הא דאמרו אין נבואה שורה בחוץ לארץ. הקשו מיחזקאל, שנתנבא על נהר כבר, ומשני: אתחלתא דנבואה היתה בארץ. כלומר, מי שכבר נתנבא פעם אחת בארץ, שורה עליו הנבואה גם בחוץ לארץ, מה שאין כן מי שלא נתנבא עדיין. אף כאן: מלאך שכבר אמר שירה בשמי מרום יכול לומר גם למטה, מה שאין כן מלאך שלא אמר עדיין. ולכך לא היה יכול לומר סתם "הגיע זמני לומר שירה", שהיה יעקב אומר לו: אמור למטה. לכך אמר "מיום שנבראתי לא הגיע זמני עד עכשיו" - כלומר, כיון שעדיין לא אמרתי שירה בשמי מרום, איני יכול לומר כאן למטה.

ועל פי זה מבואר הסייעתא לרב חננאל. דיש להבין: מהיכן למד רב חננאל זאת? ונראה שלמד מן הפסוק "וְקָרָא זֶה אֶל זֶה וְאָמַר קָדוֹשׁ" (ישעיה ו, ג) - "זה אל זה", כת אחר כת, שאין כת אחת אומרת כל שלש הקדושות. אך יש לפרש את הפסוק גם בפירוש אחר: שאין אומרים שירה בלא נטילת רשות, ו"זה אל זה" פירושו שנוטל רשות מחבירו, וכמו שאומרים בתפלת יוצר "ונותנים רשות זה לזה". ולפי פירוש זה אין ראיה לרב חננאל. אבל אם נוכיח שאין צריך נטילת רשות, ממילא מוכח כרב חננאל.

והשתא מבואר הסייעתא. דאילו היו המלאכים צריכים נטילת רשות, לא היה המלאך צריך להאריך ולומר "מיום שנבראתי". שהרי גם אילו כבר אמר שירה למעלה, לא היה יכול לומר כאן למטה בלא נטילת רשות, והוא אינו למעלה ליטול רשות. בשלמא גבריאל ורפאל ידעו שיהיו למטה אחר עלות השחר, ויש לומר שנטלו רשות מאתמול; אבל מלאך זה לא היה סבור שינצחנו יעקב ויעכבנו, ואם כן ודאי לא נטל רשות מאתמול. ואם כן הדרא קושיא: למה לו לומר "מיום שנבראתי"? אלא ודאי אין צריך נטילת רשות. ואם כן על כרחך "וקרא זה אל זה" פירושו כרב חננאל, והוי שפיר סייעתא לרב חננאל.

מאא"ז הג"ר דוד צבי אויערבאך זצ"ל אב"ד מארלוב

דורונות יעקב לעשו - פקדון הם, ועתידין לחזור למלך המשיח

"קַח נָא אֶת בִּרְכָתִי אֲשֶׁר הֻבָאת לָךְ כִּי חַנַּנִי אֱלֹקִים וְכִי יֶשׁ לִי כֹּל" (בראשית לג, יא).

הנתינה שנתן יעקב אבינו ע"ה לעשו, בוודאי לא עשאה אלא על פי ציווי המקום ברוך הוא, כענין שנאמר "בְּכָל דְּרָכֶיךָ דָעֵהוּ" (משלי ג, ו). ומאחר שנכתב כל הענין בתורה, עדות ה' נאמנה שכתורה עשה.

ואפשר שגם זו היתה הכוונה, שמעשה אבות סימן לבנים: שכמו כן יהיו בניו ניצולין מידי אדום על ידי נתינת כסף, כמו שנאמר "מִתְרַפֵּס בְּרַצֵּי כָסֶף" (תהלים סח, לא), ופירש רש"י: אינם מתרצים לכל אדם אלא אם כן מרצה

המשך בעמוד ט

המשך מעמוד ח

להם מעות.

ועוד, להכניס האמונה בלב בניו שעתידין להחזיר להם כל הכסף והזהב, כמו שנאמר "תַּחַת הַנְּחֹשֶׁת אָבִיא זָהָב" (ישעיה ס, יז). וכן הוא במדרש (בראשית רבה פע"ח ס"ב): כל אותן הדורונות שנתן יעקב אבינו לעשו, עתידין להחזירן למלך המשיח לעתיד לבוא.

וזה מרומז בלשון הכתוב: "כִּי חַנַּנִי אֱלֹקִים" - בממון זה; "וְכִי יֶשׁ לִי כֹּל" - כל הנתינה הזו עדיין שלי היא, שאינה אלא פקדון ביד עשו, ועומדת לחזור לבעליה.

מאא"ז הרה"ג איציקל האמבורגער זצ"ל – אבי אמו של הרה"ק מראפשיץ

למה תלו בני יעקב הגדולה בעצמם - לבחון אם ראויים אנשי שכם למיתה

"וְנָתַנּוּ אֶת בְּנֹתֵינוּ לָכֶם וְאֶת בְּנֹתֵיכֶם נִקַּח לָנוּ" (בראשית לד, טז).

ופירש רש"י: אתה מוצא, בתנאי שאמר חמור ליעקב ובתשובת בני יעקב לחמור, שתלו הגדולה בבני יעקב - שהם יבחרו ליקח מבנות שכם כרצונם, ואת בנותיהם יתנו למי שירצו, ולא בחוזק. ושכם וחמור הפכו הדברים לאנשי עירם, כדי לרצותם.

ויש להבין: הלא בני יעקב לא נתכוונו אלא לפתותם למילה ולהחלישם, כדי שיוכלו להרוג אותם. אם כן, אדרבה, היה להם לתלות הגדולה בבני שכם, כדי שיתרצו למילה; שמא כשיראו שהגדולה לבני יעקב, לא יתרצו לזה.

ואפשר לומר על פי מה שכתב הרמב"ן בטעם שדנו את כל אנשי שכם במיתה. שלכאורה קשה: "הָאִישׁ אֶחָד יֶחֱטָא" (במדבר טז, כב), ואם שכם וחמור חטאו, מה להם ולבני עירם? אלא שהיתה לבני יעקב טענה עליהם: שאף בני נח נצטוו על העריות בשבע מצוות, והיה להם למחות בשכם וחמור שלא יעשו נבלה כזאת. אך על זה קשה: הלא שכם וחמור היו השרים בעירם ומשלו עליהם, ומי יאמר להם מה תעשה, ומלך פורץ גדר ואין מוחין בידו. אם כן יש לומר, שבאמת לא ידעו השבטים מה לעשות - אם להרוג את שכם וחמור לבדם, ולא לשפוך דם נקי בחנם להרוג את אנשי עירם, שמא לא היו יכולים למחות בידם.

לכן עשו בחכמה גדולה, ותלו הגדולה בעצמם, לראות אם יהפכו שכם וחמור את הדברים לפני אנשי עירם. ואם הפכו - הרי מוכח שלא היו כמלך, אלא כשר בעלמא, שאינו יכול לפרוץ גדר ואפשר למחות בידו; שאם לא כן, למה הוצרכו להפוך הדברים כדי לרצותם? ואם כן יש לטעון לאנשי העיר: אם אינכם יראים משר שלכם, ורוח המושל אינה עולה עליכם, למה לא הסירותם רוע מעלליכם, לבלתי עשות רעה כזאת, ולמה לא הוכחתם אותו? אלא על כרחך שגם אתם אוהבי רע כמותו, ולכן דינכם כמותו להמית אתכם.

מאא"ז החכם צבי

הבן מוביח שנזהרה בשלש המצוות - ולכך לא היתה צריכה לירא

"וַיְהִי בְהַקְשֹׁתָהּ בְּלִדְתָּהּ וַתֹּאמֶר לָהּ הַמְיַלֶּדֶת אַל תִּירְאִי כִּי גַם זֶה לָךְ בֵּן" (בראשית לה, יז).

ויש לדקדק: וכי מכח שיהיה לה בן, לא היתה צריכה לירא?

ויבואר על פי המבואר במשנה (שבת לא ע"ב): על שלש עבירות נשים מתות בשעת לידתן - על שאינן זהירות בנדה, בחלה ובהדלקת הנר. ואיתא, שכל אשה הנזהרת בשלשה דברים אלו זוכה לבנים זכרים. בנדה - על פי דאיתא במדרש על הפסוק "תֵּן חֵלֶק לְשִׁבְעָה וְגַם לִשְׁמוֹנָה" (קהלת יא, ב): אם תשמרי שבעת ימי נדה, תזכי לבן הנימול לשמונה. בהדלקת הנר - איתא בגמרא (שבת כג ע"ב): הרגיל בנר, הויין ליה בנים תלמידי חכמים. וגם על הזהירה בחלה איתא כן במדרש.

וזהו: "בְּהַקְשֹׁתָהּ בְּלִדְתָּהּ" היתה מתייראת, שמא עברה ולא נזהרה באחת משלש העבירות הנזכרות. לזה אמרה לה המילדת: "אַל תִּירְאִי, כִּי גַם זֶה לָךְ בֵּן" - שמכח שזכתה לבן, מוכח שהיתה נזהרת בשלשה דברים אלו.

מאא"ז הגה"ר יוסף תאומים זצ"ל – אבי אביו של הברוך טעם

גם הצדקניות מצוות בפריה ורביה - ולכן יש להן צער לידה, ותאומה יתירה עם בנימין

"וַיְהִי בְהַקְשֹׁתָהּ בְּלִדְתָּהּ וַתֹּאמֶר לָהּ הַמְיַלֶּדֶת אַל תִּירְאִי כִּי גַם זֶה לָךְ בֵּן" (בראשית לה, יז). ופירש רש"י: "גם זה" - נוסף על הראשון, על יוסף. ובמדרש (בראשית רבה פפ"ב ס"ח) דרשו: כל שבט ושבט נולדה תאומתו עמו, ותאומה יתירה נולדה עם בנימין.

ויש להקשות: איזה תנחומין עשו לה במה שאמרו "אל תיראי", שתלד עמו שתי נקבות?

ויש לתרץ, משום דאיתא בסוטה (יב ע"א) גבי יוכבד: "וַתַּהַר הָאִשָּׁה וַתֵּלֶד" (שמות ב, ב) - מקיש לידתה להורתה, מה הורתה שלא בצער אף לידתה שלא בצער; מכאן לנשים צדקניות שלא היו בפיתקה של חוה.

ומקשים המפרשים: למה בכל הקללות לא נמלטו אף הצדיקים - וכדאיתא בשבת (נה ע"ב) יש מיתה בלא חטא, ואמרינן נמי ארבעה מתו בעטיו של נחש - ובצער לידה אמרינן שנשים צדקניות לא היו בפיתקה של חוה? ומתרצים: שאני הכא, שאין קללה זו הכרח לכולן, שהרי יכולות להשתמט ממנה. דקיימא לן אין אשה מצווה על פריה ורביה, ואם כן אפשר שלא תינשא לאיש, או תשתה כוס של עיקרין שלא תלד, ולא תחול עליה קללה זו. ולכן אין נשים צדקניות בכלל הקללה.

והנה מצינו פלוגתא דתנאי בזה, ביבמות (סה ע"ב) במשנה: האיש מצווה על פריה ורביה, אבל לא האשה; רבי יוחנן בן ברוקה אומר, על שניהם הוא אומר "וַיְבָרֶךְ אֹתָם אֱלֹקִים וַיֹּאמֶר לָהֶם... פְּרוּ וּרְבוּ" (בראשית א, כח).

ולכאורה מוכח שגם רחל סברה כמאן דאמר שהאשה מצווה גם כן על פריה ורביה. מדלא ביקשה רחל אלא "יֹסֵף ה' לִי בֵּן אַחֵר" (שם ל, כד) - היינו שהיתה מצפה להיות לה שני בנים. וכן היו לבלהה ולזלפה לכל אחת שני בנים; ועל כרחך הטעם, שיהיו מקיימות פריה ורביה. ובעינן שני זכרים ושתי נקבות (עיין יבמות סב ע"א, שכן שיטת בית שמאי לדברי רבי נתן); לכן נולדה נקבה תאומה עם כל אחד מן השבטים.

אך ברחל לא היתה תאומה עם יוסף, לפירוש תרגום יונתן (בראשית ל, כא) שנחלף מבטן לאה לבטן רחל. ובודאי לאה, שעיברה את יוסף, היתה עמו תאומה נקבה, כמו בשאר השבטים; ורחל, שעיברה את דינה, היתה דינה לבדה. וכשנחלפה דינה ביוסף, נשארה תאומת יוסף אצל לאה. וכדי שיהיו לרחל גם כן שתי נקבות, נולדה עם בנימין תאומה יתירה, כדי שתקיים גם היא פריה ורביה.

ואם כן, כיון שגם הנקבות חייבות בכך, מן הדין שגם הן לא יהיו נמלטות מפיתקה של חוה בצער לידה, כמו שכל הצדיקים אינם נמלטים מן הקללות.

וזהו שאמרה המילדת לרחל, כשהיה לה צער גדול מן הלידה: "אל תיראי" - כלומר, אל תאמרי: הלא צער לידה מכח פיתקה של חוה הוא, ואני צדקת, ואם כן מוכח מזה שאינני צדקת גמורה, שאם לא כן לא הייתי בפיתקה של חוה. דזה אינו, דגם הצדקניות אינן נמלטות, משום שגם להן מצוה לקיים פריה ורביה. והראיה: "כי גם זה לך בן" - היינו התאומה היתירה, כדי שיהיו לך שני בנים ושתי נקבות, ותקיימי פריה ורביה. ואם כן גם הצדקניות אינן נמלטות מפיתקה של חוה, וזה דרך הנשים, להיות להן צער לידה, אף לצדקניות.

צמח הצב"י

פרשת וישלח

אין השכינה שורה מתוך עצבות

וַיַּצֶּב שָׁם מִזְבֵּחַ וַיִּקְרָא לוֹ אֵל אֱלֹקֵי יִשְׂרָאֵל (בראשית לג, כ). ואחז"ל (בר"ר פע"ט ס"ח), שאמר הקב"ה ליעקב, אתה אֵל בתחתונים, ואני אֵל בעליונים.

וכתב אא"ז בבנין דוד (אות פב) עפימ"ש בווי העמודים (בן השלה"ק, פט"ז), שלכן איחר יעקב לקיים את נדרו, משום דאחז"ל במועד קטן (טו ע"ב) שכשהאדם בצער אינו מביא שלמים, לפי שאין השכינה שורה מתוך עצבות, ויעקב היה שרוי בצער. אבל לאחר שבא שלם, ולא ירא עוד מעשו, לכן ויצב שם מזבח להקריב שלמים, עיי"ש.

והנה איתא במדרש שני טעמים למה כהו עיני יצחק: א) מפני שהציץ בשכינה בשעת העקידה, ונגזר עליו מיתה, דכתיב כִּי לֹא יִרְאַנִי הָאָדָם וָחָי (שמות לג, כ), ונעשה סומא, שהסומא חשוב כמת (פרד"א פל"א). ב) שנעשה סומא כדי שיטול יעקב את הברכות (בר"ר פס"ה ס"ח), עיי"ש.

והנה כתב בעיר דוד (סי' תריב), דאי נימא שצדיקים גדולים ממלאכי השרת, יש לומר שמה שכתוב כי לא יראני האדם וחי, היינו המלאכים, אבל צדיקים יכולים לראות פני השכינה.

ואם כן, אי אמרינן שכהו עיניו משום שהציץ בשכינה, על כרחך צריך לומר שאין צדיקים גדולים ממלאכי השרת. אך אי אמרינן שכהו עיניו כדי שיטול יעקב את הברכות, שוב יש לומר שצדיקים גדולים ממלאכי השרת.

והנה בדרשות הר"ן (דרוש ה ד"ה הנה מבואר) הקשה, למה כהו עיניו, ולא אמר לו הקב"ה שיעקב הוא הצדיק ועשו הוא הרשע, וראוי יעקב לברכה. ותירץ, שאם כן היה יצחק מתעצב אל לבו על שיש לו בן רשע, ולא היתה השכינה שורה עליו בשעת הברכה, שאין השכינה שורה מתוך עצבות; ורצון השי"ת היה שתשרה עליו השכינה בשעת הברכה, ולכן לא הודיעו הקב"ה שעשו רשע, ועל כן כהו עיני יצחק כדי שיטול יעקב את הברכות, עכ"ד הנחמדים.

נמצא, שאם אמרינן שהטעם שכהו עיניו הוא כדי שיבוא יעקב ויטול את הברכות, על כרחך צריך לומר שאין השכינה שורה מתוך עצבות. אבל אם אמרינן שהטעם הוא משום שהציץ בשכינה, שוב יש לומר שהשכינה שורה גם מתוך עצבות.

[סיכום: אם רוצים לומר שכהו עיניו משום שהציץ בשכינה, עכצ"ל שאין צדיקים גדולים ממלאכי השרת. ואם רוצים לומר שכהו עיניו כדי שיטול יעקב את הברכות, על כרחך צריך לומר שאין השכינה שורה מתוך עצבות].

והנה בתפארת יהונתן (בפרשתן ד"ה ויצב) ביאר מאמר חז"ל שאמר הקב"ה ליעקב אתה אֵל בתחתונים, שצדיקים גדולים ממלאכי השרת, ונקראים עליונים לגבי המלאכים, כדכתיב כִּי שָׂרִיתָ עִם אֱלֹקִים וגו' (בראשית לב, כט), והקב"ה הוא אֵל על ישראל. וזהו שאמר ויקרא לו אֵל - על המלאכים, והקב"ה הוא אֵל ישראל, עיי"ש. ומזה נשמע שצדיקים גדולים ממלאכי השרת.

וזהו שאמר ויצב 'שם' מזבח, ולא קודם לכן, משום שאין השכינה שורה מתוך עצבות; ואם כן יש לומר שלכן כהו עיני יצחק, כדברי הר"ן הנ"ל, ולא משום שהציץ בפני השכינה, שהרי צדיקים גדולים ממלאכי השרת. ולזה אמר ויקרא לו אֵל אלקי ישראל, שיעקב הוא אֵל על המלאכים, ואני אֵל ישראל, שישראל המה עליונים על המלאכים, כדברי התפארת יהונתן הנ"ל, ודו"ק.

יצחק לא הוצרך לזכירת יום המיתה

ויש להוסיף ולפרש בזה את הפסוק בפרשת תולדות, וַיְהִי כִּי זָקֵן יִצְחָק וַתִּכְהֶיןָ עֵינָיו מֵרְאֹת וַיִּקְרָא אֶת עֵשָׂו בְּנוֹ הַגָּדֹל... לֹא יָדַעְתִּי יוֹם מוֹתִי... בַּעֲבוּר תְּבָרֶכְךָ נַפְשִׁי (בראשית כז, א-ד).

ויובן על פי דברי מהר"ש מבעלזא זצוק"ל, דאחז"ל (ברכות ה ע"א): לעולם ירגיז אדם יצר טוב על יצר הרע... אם נצחו מוטב, ואם לאו יעסוק בתורה... אם נצחו מוטב, ואם לאו יקרא קריאת שמע... אם נצחו מוטב, ואם לאו יזכור לו יום המיתה. וזהו שאמר יצחק לא ידעתי יום מותי, שאני נצחתי את היצר בכל פעם, ולא הוצרכתי להגיע לעצה זו של יזכור לו יום המיתה. ועיי"ש בספה"ק אגרא דכלה. והנה בעיון יעקב הקשה, למה צריך כולי האי, הוה ליה לומר מיד יזכור לו יום המיתה. ויש לומר, כי לפעמים אין העצבות טובה... שאין השכינה שורה אלא מתוך שמחה; ולהכי אמר תחילה שיעסוק בתורה או יקרא קריאת שמע, ורק אם בכל זה לא יועיל, אזי יזכור יום המיתה.

וזהו שאמר הכתוב: למה סיבבו מן השמים שיקרא את עשו בנו הגדול, ולא ידע יצחק שעשו הוא רשע - התירוץ הוא כמו שכתב הר"ן, שהיה בא לידי עצבות; והראיה, שיצחק אמר לא ידעתי יום מותי, שלא השתמש בעצה של הזכרת יום המיתה, שמביאה לידי עצבות.

ויש להוסיף בדרך רמז, שאין זקן אלא מי שקנה חכמת התורה (קידושין לב ע"ב). וזהו ויהי כי 'זקן' יצחק, שלעולם השתמש בעצה של יעסוק בתורה. ותכהין עיניו מראות, מרמז על קריאת שמע, שבפסוק הראשון מכסין את העינים בידים, ואין העינים רואות (או"ח סא, ה). [ויש לפרש בזה 'וְעֹצֵם עֵינָיו מֵרְאוֹת בְּרָע' (ישעיהו לג, טו), שעצימת העינים היא עצה נגד הרע.] ויצחק השתמש רק בשתי העצות הראשונות, וזהו לא ידעתי יום מותי, שלא הוצרך לעצה השלישית. ועל זה מסיים בעבור תברכך נפשי, כדברי הר"ן הנ"ל, וכמו שכתב רבינו בחיי (בראשית כז, ד), שאין כוונת יצחק בבקשת המטעמים לתענוג הגוף וחוש הטעם, אלא כדי שתהיה נפשו שמחה ומתענגת, כי בהתחזק כחות הגוף יתעוררו כחות הנפש, ומתוך שמחת הנפש תחול עליו רוח הקודש, שאין השכינה שורה מתוך עצבות וכו'.

מעלת וחובת לחדש חידושי תורה ולכתבם

מלוקט מספרים וסופרים וממלקטים

כתב הגרי"א חבר בספרו אור תורה (ליקוטים) וז"ל: במסכת מנחות פרק הקומץ רבה (כט ע"ב) איתא: "כשעלה משה למרום, מצאו להקדוש ברוך הוא שהיה קושר כתרים לאותיות, אמר לו להקדוש ברוך הוא: רבונו של עולם מי מעכב על ידך, אמר לו: עתיד אדם לעמוד בעולם ועקיבא בן יוסף שמו, שעתיד להיות דורש על כל קוץ וקוץ תלי תלים של הלכות".

וביאור דבר זה הוא, שבאמת התורה אֲרֻכָּה מֵאֶרֶץ מִדָּהּ וּרְחָבָה מִנִּי־יָם (איוב יא, ט), ואמרו רבותינו ז"ל בפרק הנזקין (גיטין ס ע"ב): "תורה מיעוטה בכתב ורובה בעל פה", שלא נכתב בה רק כללי הכללים, וכל פרטי הפרטים ומה שעתידים דורות האחרונים לחדש הכל בה בכח לבד, והינו בהעלם, ונרמזין בקוצין ותגין של האותיות.

והוא מה שאמרו, שקשר הקדוש ברוך הוא כתרים לאותיות, ואמר משה להקדוש ברוך הוא: "מי מעכב על ידך", רצה לומר, שהיית יכול לכתוב הכל בתורה, שיבינו כל ישראל בה בלא טורח וימצאו הכל מבואר, ועל זה השיב לו: עתיד אדם אחד כו', רצה לומר שזהו עיקר כוונת הבריאה שמקבל האדם שכר טוב בעמלו, במה שיטרח בה ומוציא ממנה חידושים בכל עת, ונקראת התורה על שמו.

והוא ממש כמו שכל נשמות וכל כוחותיהם מה שעתידים לבא לעולם ולהתגדל על ידי מעשה בני אדם, היו כלולים בס' רבוא נשמות ישראל השרשים שלהם שעמדו על הר סיני, וכמו שאמר משה לישראל: וְלֹא אִתְּכֶם לְבַדְּכֶם כו' כִּי אֶת אֲשֶׁר יֶשְׁנוֹ פֹּה וכו', וְאֵת אֲשֶׁר אֵינֶנּוּ פֹּה עִמָּנוּ הַיּוֹם (דברים כט, יג-יד).

כמו כן היו כלולים כל חידושי התורה מה שעתיד להגלות כל דבר בזמנו, היו כלולים באותיות התורה הכתובים בה מכבר, והם הנרמזים בתגים של האותיות, ונקראים כתרים, כמו שאמרו: עֲטֶרֶת זְקֵנִים בְּנֵי בָנִים (משלי יז, ו), שאותיות התורה ס' רבוא - הם אורות של ס' רבוא נשמות ישראל, והכתרים שעליהם הם נשמות של דורות העתידים לצאת אחר כך לדורות הכלולים בהם וכו', והוא גילוי רצונו יתברך שמתגלה על פי התורה, ועיקר הרצון הוא בתחתונים במה שעושים ציצים ופרחים לתורה. עכ"ל (מתוך ספר עשות פרי עמוד רנט).